
**R. VADALA'YA GÖRE;
SELÇUKLULAR, OSMANLILAR VE
CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN***

Öğr. Gör. Şahin KOÇ**

(VADALA HAKKINDA BİLGİ) :

Vadala, aslen Fransız olup, Samsun'da uzun yıllar Fransız Konsolosu olarak çalışmıştır. 1925 - 1934 yılları arasında, Samsun'da bulunduğu sıralarda, Türk tarihi, Şark bilimleri konularına ilgi duymuştur. Hatta bu ilgisi sebebiyle, Türk kaynakları dışında, Paris Doğu Dilleri Milli Okulu'nun araştırma ve kaynaklarından da faydalanma imkânını bulmuştur. Özellikle araştırma alanını, görevi sebebiyle bulunduğu Samsun ve çevresine vermiştir. Bu konuda Samsun Belediye arşivi, diğer Türk kaynakları, kamu kuruluşları ve yaşayan kişilerden aldığı bilgileri değerlendirerek, Samsun - Passé, Présent, Avenir adlı eserini meydana getirmiştir. 1934 Paris basımlı olan bu eserde İlkçağ, Selçuklular, Osmanlılar ve Cumhuriyet dönemi Samsun'u anlatılmıştır. Biz burada, Selçuklular, Osmanlılar ve Cumhuriyet dönemi Samsun'unu Vadala'ya göre anlatmaya çalışacağız.

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE SAMSUN

Selçuklu Türkleri çeşitli sebeplerle Anadolu'ya doğru ilerlemeye ve akınlara başladılar. Türkler'in ilerlemesini durdurma kaygısı içine giren Bizans, büyük bir ordu hazırladı. Romain Diogène emrindeki Bizans ordusu ile Alparslan emrindeki Selçuklu ordusu, 1071 tarihinde Malazgirt'te karşılaştı. Bu önemli meydan muharebesinde Bizans ordusu bir nevi imha olundu. Bizans'la yapılan anlaşmanın, yine Bizans tarafından bozulması sonucu, Anadolu Türkler'e açıldı. Kısa süre içerisinde Boğazlar'a kadar alınan Anadolu'da, Büyük Selçuklular'a bağlı Anadolu Selçuklu Devleti kurul-

(*) 1925 - 1934 yılları arasında, Fransa'nın Samsun Konsolosu olarak görev yapan R. VADALA'nın SAMSUN-Passé, Présent, Avenir, Paris, 1934 basımlı eserinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

(**) Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

du. Devletin başkenti İznik idi. Başlayan Büyük Haçlı Seferleri sonucu, 1097 yıllarında Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyıları tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Dolayısıyla Samsun ve çevresi yeniden Bizans'ın olmuştur.

1204 yılında yapılan IV. Haçlı Seferi sonucu İstanbul'da bir Lâtin Kralığı kurulmuştur. Buna karşılık Anadolu'da, Bizans'ın elinde bulunan yerlerde iki Bizans devleti kurulmuştur. Biri Marmara ve Ege kıyılarında İznik Rum İmparatorluğu, diğeri de Doğu Karadeniz kıyılarında Trabzon Rum İmparatorluğu'dur. Ancak bu ortamda Samsun'un durumu farklı bir görünüş arz etmektedir. Bu farklı durum ise, Samsun (Amisos)'u yöneten valinin, her iki imparatorluğun egemenliğine girmemesidir.

Samsun'da bulunan bu valinin adı Sabbas'dır. Bu sırada II. Kılıç Arslan devrinde Türkler de Samsun'a doğru ilerlemektedir. Türkler Amisos'u kusatmış, fakat alamamışlardır. Hem Karadeniz'de önemli bir liman kapısına sahip olmak, hem de Amisos'u devamlı kontrol altında tutmak isteyen Selçuklular, Amisos'un yakınında yeni bir şehir tesis ederler. Hatta bundan sonra bu şehre "Müslüman Samsun", Amisos'a da "Gâvur Samsun" veya "Kara Samsun" denilmeye başlanmıştır.

Birbirine yalnızca bir millik mesafede olan bu iki şehrin, aslında birbirine sıkı sıkıya bağlı ortak menfaatleri vardı. Çünkü bu şehirler, gerek Anadolu'nun ticaret yollarının sonunda bulunması, gerek ticaret anbarları durumunda bulunması, gerekse iç bölgelerden gelen pek çok ürünlerin ihraç edildiği yerler olması, bu şehirlerin önemini artırıyordu. Ancak Selçuklu Türkleri bu ekonomik durumdan kâfi derecede faydalanamıyorlardı. Çünkü, yazara göre Türkler tüccar değil, savaşçı idi. Buna karşılık Amisoslular da, burada gözü olanlara karşı kendilerini koruyacak savaşçılara muhtaçtılar. İşte bu ortak menfaat duygusu, Türkler'le Amisoslular'ı birbirine yaklaştırmıştır. Nitekim, Trabzon Rum İmparatorluğu David, Amisos'u kuşattığı zaman, hemen Samsun'lu Türkler Amisos'a yardıma koşarlar. Diğer taraftan da Selçuklu Sultanı Keyhüsrev kuvvetli bir ordu gönderir. Bu ordu, David Commène emrindeki orduyu bozguna uğratar.

İngiliz yazarı Finlay, Sabbas'ın durumu hakkında şöyle yazmaktadır : "O, halka ait yarı prens, yarı şef idi ve birazda halkı, eski zorba Yunan hükümdarları gibi yönetiyordu."⁽¹⁾ Sabbas, Amisos'un egemenliğini, öğrendiği kadar kendi çıkarı doğrultusunda kullanmayı bilir. Ancak bir süre sonra İznik Rum Devleti'nin egemenliğini kabul etmek zorunda kalır. Daha sonra ise Amisos, Trabzon Rum İmparatorluğuna bağlanır.

(1) Finlay, A History of Greece from its Conquest by the Romans to the Present Time, 1877.

Türkler Amisos'u ancak Alaattin Keykubat devrinde alarak Türk topraklarına katarlar. Köseadağ bozgunundan bir süre sona Samsun Moğollar'ın, onların parçalanması sonucunda da İlhanlılar'ın doğrudan egemenliğine girer. Bu devirde Samsun, ticaret bakımından Sinop'un yerini alacak kadar büyük bir gelişme gösterir. Hatta bu devirlerde Samsun'da Cenovalılar'ın ve Franciscainler'in birer ticaret acentesi vardı. XIII. yüzyıldan itibaren, Batı'ya ait haritalarda bu şehir "Simiso" adı ile anılmaktadır. Ayrıca bu şehirde yaşayan hristiyanların benliklerini korudukları da yazar tarafından ifade edilmektedir.

OSMANLILAR DÖNEMİNDE SAMSUN

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması sonucu, Anadolu'da pek çok Türk beyliği kuruldu. Bu beyliklerden biri olan Candaroğulları Beyliği sınırlarına Samsun da dahil idi. Vadala, Candaroğulları Beyliği'nin parçalanması sonucu kurulan Kastamonu Belyiği'nin Trabzon Rum İmparatorluğu'na katıldığını belirtirse de bu yanlıştır. Çünkü gerek Samsun, gerekse Kastamonu Beyliği Trabzon Rum İmparatorluğu'na katılmamıştır⁽²⁾.

Samsun şehri 1393 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından Kastamonu Beyliği'nden alınarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ankara muharebesinden sonra bu şehir elden çıkmışsa da, 1419'da Çelebi Mehmet tarafından yeniden alınarak Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir.

Yazara göre, Osmanlılar döneminde Samsun şehri gerileme göstermiştir. Fransız seyyahı Tournefort'un, 1701 yılında gördüğü Samsun'u şöyle tarif ettiğini belirtir : "Eski bir Atina kolonisi olan Amisos'un yıkıntılarını üzerinde kurulmuş olan sahil şeridi üzerindeki bir köyü arkamızda bıraktık."⁽³⁾

Ancak XVIII. yüzyılda, Samsun şehri yeniden önem kazanmaya başlar. Zira bu sırada Karadeniz limanları ile Kırım arasında aktif bir ticaret başlamıştı.

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında birçok Avrupalı seyyah bu bölgeleri dolaşmıştır. Bunlardan en önemlileri Fransız Beauchamp ve Jaubert ile İngiliz Binbaşı Kinneir'dir. Bu seyyahların eserlerinde Samsun'la alakalı bazı bilgiler bulmak mümkündür. Bunlardan Kinneir, 1813-1814 yıllarında Anadolu'yu baştan başa dolaşmış ve bu gezilerini bir eser

(2) İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1984.

(3) Tournefort, **Relation d'un Voyage au Levant**, Paris

halinde yayınlamıştır. Eserinde Samsun'dan şöyle bahsetmektedir: "Hükümet Konağı'na gelindiğinde, Samsun koyunda demirden gemiler görülmektedir. Zeytin ağaçları koruluğu ortasında, dört mil genişliğinde batıdaki koyun en sonunda kurulmuş olan şehir, kendini güzel bir şekilde göstermektedir. Ahşaptan eyleri beyaz sıvalı alçılarla kaplıdır. Bu şehir, deniz ile fidanlık arasında farkedildiği zaman, onun görünümü daha da hoştur. Şehir küçüktür, ancak 2.000 nüfusludur. Yıkıntı halindeki bir sur şehri kuşatmaktadır. Denizin yakınında, ayağı kısmen dalgalarla örtülü, parçalanmış, daha da eski bir sur bulunmaktadır. Şehirde minareli beş cami, bir hamam, İstanbul'la ticaret yapan tüccarlar için genişçe bir han da bulunmaktadır. Şehir halkı Türktür. Çevredeki bazı köylerde ise hristiyanlar bulunmaktadır..."(4)

1806 yılında da bölgeden geçen Jaubert ise, XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarındaki Samsun'un siyasi tarihi hakkında bilgiler vermektedir. Jeubert, Samsun'un diğer küçük şehirleri de içine alacak şekilde Canik Paşalığı'ni yani Canik Sancağlığı'ni meydana getirdiğini ve XVIII. yüzyılın sonlarına doğru hemen hemen bağımsız olduğunu yazar. Ancak burada bahsedilen bağımsızlık, müstakil Canik Livası'nın kurulması şeklinde değil, âyanların burada yönetimi ellerine alması şeklindedir. Nitekim III. Selim zamanında, Samsun Paşalığı Hazine Darzâdeler Ailesi'nin eline geçer. Bu aile âyan olarak bu şehri 47 yıl yönetir.

I. Dünya Savaşı sırasında Samsun şehri Rus donanması tarafından bombalanır. Ancak şehirde fazla bir zarar açılmaz. Samsun Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında da, bu sefer bir Yunan kruvazörü tarafından topa tutulur. Bu sırada yerli Rumlar'ın da Samsun ve çevresinde yıkıcı çalışmalara girdikleri görülür. Hatta kuracakları Rum Pontus Devleti'nin başkenti olarak da Samsun'u plânlarlar. Tarihte **Pontus Olayları** adı ile bilinen karışıklıkları önlemek amacı ile İstanbul'dan olağanüstü yetkilerle bir paşa gönderilir. Bu kişi daha sonra Türk Kurtuluş Savaşı'nın lideri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olacak olan Mustafa Kemal Paşa'dır. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ilk defa 19 Mayıs 1919'da çıkar. Bu suretle, Mustafa Kemal Atatürk, milli bağımsızlık hareketine Samsun'da başlamış olur. Atatürk savaş sonrasında da Samsun'a 1924, 1928 ve 1931 yıllarında yeniden gelir. Samsun Türkiye Cumhuriyeti döneminde hızlı bir kalkınma dönemine girer.

(4) John Macdonald Kinner, *Voyage en Asie Mineure*.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAMSUN

A) 1930 - 31 - 32 YILLARINDA SAMSUN

Bu yıllarda Samsun, Karadeniz'in bütün diğer limanlarını geride bırakacak ölçüde büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmede yayılım alanının geniş olması, çevrenin verimli olması, iki demiryolunun birleştiği noktada bulunması, karayolunun günden güne gelişmesi, Avrupa ve Amerika'da çok aranan meşhur tütününün olması etkili olmuştur.

Türkiye'nin nüfusunun artması ve Samsun limanının bitmesi ile Samsun daha büyük bir akitiveye kavuşacaktır. Geleceği, Türkiye'nin şartları ile bağlantılı olarak daha parlak olacaktır. Bu yıllarda Türkiye'deki ekonomik kriz tabiidir ki Samsun'u da etkilemiştir. Ancak ileride Samsun, Türkiye'nin en gelişmiş şehirleri arasına girecektir. Şehirde bulunan dört banka gayet titiz bir şekilde çalışmaktadır. Tüccarları tedbirli, çalışkan, birbirine yardım etmeyi seven bir yapıya sahiptirler.

Samsun'da ticaretin temelini tütün teşkil etmektedir. Ancak tütüncülüğün daha da gelişmesi için devletin üreticiye destek olması gerekmektedir. Devletin verdiği avanslar azdır. Bu konuda daha büyük destek sağlanırsa, tütün ziraati ve ticareti daha büyük bir gelişme gösterecektir.

Bu yıllarda Samsun, aşağı yukarı dünyanın pek çok ülkesiyle ticari bağlantı içerisinde. Dışardan az mal ithal edilmekte, dışarıya ise daha çok tarım ürünleri ihraç edilmektedir. Ticaret daha çok Türkiye'ye yakın ülkelerle yapılmakta ise de Amerika, Japonya ve Hindistan'la da ticari ilişkiler vardır. Devlet gümrükte bazı kısıtlamalar yaparak lüks eşyanın girmesini yasaklamıştır.

Bu yıllarda Türkiye'nin nüfusu 13-14 milyon kadardır. Bu durumda Samsun'un ekonomik, ticari, malî gelişmelerden payını alacağı söylenebilir. Yazar bu gelişmeyi sağlamak için, yabancı sermaye ve teknisyenlerinin Türkiye'ye gelmesini şart olarak görüyor. Halbuki bu sistem XIX. yüzyılda denenmiş ve Türkiye için fayda yerine büyük zararlar getirmiştir.

Yine yazar, yabancıların güven duyduğu ve buraya yerleştiği gün, birçok şirketin de Samsun'a yerleşeceğini söylemektedir. Samsun'da hayvan yetiştiriciliği, endüstri, ticaret, tarım, madencilik, deniz ve kara avının gelişmeye müsait olduğunu belirten yazar, bunun için ülkeye yabancı elemanları çekmeye çalışmalarının şart olduğunu belirtmiştir. Yine yazar, Samsun'da Fransız fabrikalarının doğrudan temsilcilerinin olmadığı-

nı, Fransız şirket sahiplerinin Samsun'la ilgilenmeleri gerektiğini de yazmıştır. Yazar bu tür konularda hissi davranmış ve kaldırılmış olan **Kapitülasyonlar**'ı yeniden koydurma istek ve arzusunu dile getirmeye çalışmıştır.

Samsun'da bu yıllarda ciddi bir gelişme olduğu gözlenmektedir. Eğitim ve zenginlik yayılmaktadır. Malî imkânlar yeterli olduğu zaman, Belediye'nin bütün tasarıları uygulamaya konulacaktır. Modern Türkler, Avrupalı gibi yaşamak istemektedirler. Ticaret şirketlerinin sayısı günden güne artmaktadır. Samsun, dünya ekonomisinde rol almak isteyen yeni Türkiye'nin en aktif şehirlerinden biri olmak yolundadır.

B) 1933'LERDE SAMSUN

Bu tarihlerde Samsun'un il nüfusu 272.287 idi. Bu yılda 511 evlenme, 27 boşanma, 3.037 doğum ve 1.914 ölüm olayı vuku bulmuştur.

Cumhuriyet Bayramı'nda görkemli bir tören düzenlenmiştir. 500 fakir çocuk giydirilmiş, 51 yeni ilkokul açılmıştır. Fakir öğrencilere 485.000 TL tutarında kitap dağıtılmıştır. Ayrıca çiftçilere de 19.000 TL değerinde tarım makinaları dağıtılmıştır.

1928 yılında başlanılan elektrik santrali bitirilmiş ve bu santral 380.000 TL'na malolmuştur. Su şebekesi 1931 yılında tamamlanmıştır. Köprüler ve şoseler yapılmıştır. Halk Eğitim binası 1.849.000 TL'na çıkmıştır. Fransa'dan üç damızlık aygır getirtilmiştir. İl içerisinde 286 km'lik yol yapılmıştır. İlin toplam harcamaları bu yıl için 6.208.000 TL'na ulaşmıştır.

Bu yıl tamamlanarak hizmete giren en önemli eserler ise Gazi Kütüphanesi, Vali Konağı, Öğretmenevi, hastaneler, dispanser, sinema, basımevi ve at yarışları tribünleridir. Ayrıca Atatürk'ün bronzdan şahane bir heykeli yapılmıştır. 5 Türk öğrenci tahsil için Avrupa'ya gönderilmiştir.

Bu yıllarda, dünyadaki ekonomik kriz sebebiyle, Samsun'da da ticaretin azaldığı görülür. Dışardan daha çok petrol, benzin, şeker çimento, çivi, demiryolu malzemeleri, demir, sac, at nalı, cam eşya, tarım makinaları v.s. gibi ticaret malları satın alınmaktadır. Dışarıya ise tütün, buğday, haşhaş, fasulye, mısır, arpa, yumurta gibi tarım ürünleri satılmaktadır.

Yazar Vadala, bu ekonomik krize rağmen, Samsun'un bu son yıllarda büyük ilerlemeler kaydettiğini belirtmektedir. Ekonomik kriz kalkınca, hemen hemen biten alt yapısı ve tamamen belirlenen ekonomik gücüyle, Samsun'un gelecekte büyük bir gelişmeye aday olduğunu vurgulamaktadır.

Yazar, Samsun'a bağlı 7 ilçeyi saymakta ve bunlar hakkında bazı bilgiler vermektedir : Bafra'da bir kereste fabrikası ile elektrik santrali; Havza'da 7 eski, 4 yeni un fabrikası, 3 tabii su kaynağı, yapılmakta olan elektrik şebekesi; Vezirköprü'de alçı fabrikası olduğunu kaydetmektedir.

Samsun'da ilçelerle birlikte 143 ilkokul, 245 öğretmen, 11.000 öğrenci olduğunu da belirtmektedir. Ayrıca, Lise'de 17 Öğretmen ve 450 öğrenci, Ticaret Lisesi'nde 9 öğretmen ve 64 öğrenci, Karma Ortaokul'da ise 8 öğretmen ile 250 öğrenci bulunmaktadır.

SAMSUN'UN GELECEğİ

Yazar eserini "Samsun'un Geleceği" başlığı altında tamamlamaktadır.

Burada, 1931-32 krizinin yakında sona ereceğini umduğunu belirtmektedir. Samsun'un geleceğinin, Türkiye'nin geleceği ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğu görüşündedir. Eğer Türkiye'nin nüfusu artar, barış devam eder, huzurlu ve aktif bir ortam kurulur, eğitim yaygınlaştırılır, ziraat gelişirse, Samsun'un da iyi bir ticarî ve endüstriyel rahatlığa erişeceğini belirtmektedir.

Limanın kurulmasının Samsun için şart olduğunu, bu sayede Kuzey Anadolu'nun limanı durumuna yükseleceğini söylemektedir. Bunun sosyal hayata da etki edeceğini, hatta buraya göç eden ailelerin olacağını iddia etmektedir.

Tren yolu ile Samsun'un pek çok yere bağlandığını belirten Vadala, ileride bu şehrin konforlu ve hoş bir şehir olacağını her tarafın verimli bitki örtüsü ile kaplanacağını, suyunun bollaşacağını, yazmaktadır. Hatta yeni şehrin eski Rum mezarlığı yakınında kurulabileceğini, tabiat ve coğrafi durumun burada modern ve güzel bir şehir kurmaya uygun olduğunu da belirtmektedir.

Vadala, şehrin gelişmesi ve modernleşmesi açısından alınan ve yapılması gerekli tedbirleri de yazmaktadır. Bunlar kanalizasyon ve tramvay şebekesi, halk kütüphanesi, uluslararası bir klüp, günlük gazete, telgraf servisi, müze gibi sosyal ihtiyaçlardır. Bu işlerin burada henüz kuruluş safhasında olduğunu da kaydetmektedir. Posta servisinin uçaklarla yapılmasını, otomatik telefonun bugünkü telefonun yerini almasını, düzenli yollar yapılmasını, modern oteller kurulmasını, yine temenni olarak söylemektedir.

Sonuç olarak, Samsun'un önünde çok bolluk ve berekli yıllar olduğunu, nüfusunun birkaç yıl içinde 33.000'den 50.000'e ulaşabileceğini, şehrin gelişmeye uygun bir yerde bulunduğunu, geleceğinin çok parlak olduğunu söylemekte; görüşünü, "bugünkü rejimi ile Samsun, büyük ekonomik ilerlemeler kaydedecek ve Cumhuriyet Türkiye'sinin en neşeli ve mutlu köşesi olacaktır", tezi ile bitirmektedir.